

Рецензия

за дисертационен труд на тема

ДИГИТАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ И ОБРАЗОВАТЕЛНИ НЕРАВЕНСТВА В СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ

На Рая Стоянова Георгиева

Редовен докторант към Катедра Социология, Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология). Научен ръководител: Проф. д-н. Пепка Александрова Бояджиева

От професор д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури, назначено със заповед на Ректора № РД 38-397 / 12.07.2024 г.

1. Представяне на дисертацията

Започвам с формалните характеристики. На основание действащия Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“, чл. 4. и дефинираните в ППЗРАСРБ минимални национални изисквания за научна област 3. “Социални, стопански и правни науки”, се установи, че Рая Стоянова Георгиева отговаря на минималните национални изисквания за защита на докторска дисертация. Дисертацията се състои от Увод, Три части /глави/, Заключение, Библиография, Приложения (3 бр.). Общият обем (без Приложения от 20 стр.) е 190 страници, включващи 5 графики, 6 фигури и 1 таблица. Библиографията съдържа 161 заглавия, от тях 59 на кирилица и 102 на латиница. Има 3 публикации в престижни издания. Не съм установила плагиатство. Авторефератът представя коректно дисертацията.

Сега по същество. Дисертацията е посветена на един особено актуален и все още неизследван проблем, поне в България изследванията сега започват / в момента приключва важното изследване на колектив, ръководен от проф. Румяна Стоилова по подобна тема/. Защо проблемът е не само актуален, но и значим? Защото, особено в

областта на образователните политики, дигиталните технологии се възприемат като панацея, способна да реши проблемите на образователната система, дигитализацията е равнозначна на иновация, STEM центровете са хит. Разбира се, приложението на дигиталните технологии е полезно и важно, но въпросът е къде са границите му, кои проблеми се решават с ИТ, и кои изискват друг подход. Като се вземе предвид, че образователните неравенства, обусловени от социалната среда, са фундаментален проблем не само за образователната система, но и за развитието на обществото ни като цяло, търсенето на зависимост между дигиталните технологии и образователните неравенства – кога те ги преодоляват, кога не успяват, кога ги задълбочават – е изключително важно начинание. В този смисъл дисертацията е значимо пионерско усилие, което трябва да бъде приветствано.

Точно тази зависимост е и основната цел на докторската дисертация: „*Основна цел на дисертационния труд* е да анализира как, в контекста на различни социални неравенства между семействата на учениците, ИКТ (чрез примера на електронните дневници) навлизат в и влияят върху образователния процес и могат ли да доведат до включване/изключване на определени социални групи или индивиди от образованието“ /стр.5/.

Тази цел коректно е разбита на различни задачи и изследователски въпроси.

Докторантката се фокусира върху, и провежда емпирично изследване на включването в образователния процес на конкретна дигитална технология – електронния дневник и свързаните с него платформи за комуникация. „Електронните дневници и платформите за обучение от дистанция са технологии, чрез които учениците и родителите могат да се възползват от споделена информация по отношение на оценките на учениците, отсъствията, отзивите за поведението им. Основните доставчици в нашата страна на тези технологии са фирмите Школо, Админ Плюс и Сиела, а от учебната 2021/2022 година е въведена Националната електронна информационна система за предучилищно и училищно образование (НЕИСПУО) - уеб базирана единна платформа“.

Както отбелязва авторката, „Дисертационният труд се основава на теоретични ориентири, изградени на базата на критична рефлексия върху теории за образователните неравенства в социология на образованието и на концепцията за социалното в теорията за деца-мрежа /ТДМ/на Бруно Латур“ /стр.9/. Подробно и коректно са описани вижданията на Георг Зимел, Пиер Бурдийо, Реймон Будон и други автори за

образователните неравенства, както и ТДМ на Бруно Латур и Мишел Калон. Направен е опит те да се операционализират и да послужат като теоретичен модел, който се следва и при анализа на данните.

Дисертацията следва коректно изискванията за добре направено социологическо изследване – въвеждат се проблемите, изследователските въпроси, хипотезите, теоретичния подход, който се операционализира; много прецизно е представена изследователската методология – специално искам да отбележа спазването на етичните стандарти; изследването на три различни случая. Подборът на случаите е социологически добре мотивиран – той включва и съобразяване/описание на социално-икономическата среда в населеното място и областта, освен социално-икономическия статус, резултатите от държавните-зрелостни изпити /ДЗИ/ и степента на използване на дигитални технологии – електронен дневник, но и електронни платформи. Методите са качествени – изследването на случаите включва три полуструктурирани интервюта с директори на гимназии и шест с учители; една фокус група с учители; четири фокус групи с ученици от 9, 10 и 11 клас ; една фокус група с родители на ученици, едно интервю с родител и шест попълнени въпросника от родители; едно интервю с представител на фирма, създава и поддържаща електронен дневник в българските училища; както и тематичен анализ на форумни дискусии.

Случаите, подробно анализирани, са следните:

“Изоставащо училище” – намиращо се в малко населено място, с нисък успех от ДЗИ, използващо електронен дневник и някои технологии, с нисък социално-икономически статус на населението в селото и на родителите. “Среден тип училище” – намиращо се в голям град в страната, със средно ниво на успех спрямо останалите гимназии, използващо електронен дневник и някои дигитални технологии, със смесен социално-икономически статус на населението в региона и населеното място, както и на родителите; “Изпреварващо училище” – намиращо се в голям град в страната с отлични икономически показатели, с висок среден успех от ДЗИ, използващо електронен дневник и висок социално-икономически статус на родителите. В първия и третия случай социалният статус на учениците е хомогенен, докато във втория социалната среда е хетерогенна.

Заклучението е, че анализираните три случая разкриват наличието на съществена диференциация и неравенства според вида училище и населено място; и дигиталните технологии променят образователния процес само в училища, в които учениците

произхождат от хомогенни високостатусни групи, докато в среда със значими социални неравенства тези неравенства се засилват и превръщат в образователни. Съществен е и следният извод на докторантката: „В някои случаи типът дневник - било то електронен, хартиен или друга форма – не предизвиква вниманието на определени ученици и семейства, тъй като основният проблем не е в медиума на комуникация, а в ценността, която тези семейства придават на образователния процес. В такъв контекст, усилията за подобряване на ангажираността с образованието трябва да адресират по-дълбоките причини за недостатъчната ценност, придавана на образованието, като работят за повишаване на осведомеността относно дългосрочните ползи от образованието и начините, по които то може да увеличи както икономическия, така и символния и социалния капитал на семействата“.

2. Приноси на представената дисертация

Считам, че приносите на дисертационния труд са коректно описани в автореферата и напълно се съгласявам с тях.

Искам да подчертая следния принос: Главното достойнство на дисертацията е не просто, че е една от пионерските работи в България в областта на зависимостта между дигиталните технологии и социалните неравенства, а в поставянето на въпроса могат ли ИТ да променят образователната среда, включително преодоляването на образователните неравенства, ако целите, съдържанието и организацията на образованието остават същите. Казано по друг начин - въвеждането на ИТ самоцел ли е, или средство за постигане на нови образователни цели? Това е важният въпрос пред нашата образователна система, но той е и значим теоретичен проблем. Резултатите от дисертационното изследване показват, че ефектът и ползата от дигиталните технологии зависят от семейната среда, те сработват там, където семейството е осигурило не само ресурси, но и културен капитал. Този извод е *значим теоретичен принос по отношение на взаимовръзката дигитални технологии - образователен процес – социален статус*: ИТ не са панацея, както се приема от някои, а могат да променят в позитивна посока образованието /да са медиатор по терминологията на ТДМ/ само при определени условия, обвързани с благосъстоянието на социалната среда. Когато тези условия не са налице, при наличие на големи социални неравенства, те по-скоро задълбочават тези неравенства, а не ги преодоляват. При липса на такива условия, функциите на новите дигитални технологии се свеждат до подобрен заместител на вече съществуващи

образователни средства – електронният дневник е заместител на хартиения. *Освен теоретичен принос, този извод има и научно-приложен принос: въвеждането на нови дигитални технологии в училище, за да е ефективно, трябва да е елемент от цялостни политики за подобряване на благосъстоянието, а в частност – от визия за цялостна образователна реформа,* насочена и към преодоляване на възпроизводството на социалните неравенства. Или, както завършва дисертацията си авторката: „Ако националните политиките и политиките и практиките на ниво конкретно училище не съдействат за повишаване на ограничения икономически, културен и технически капитал на ниско-статусните семейства, дигиталните технологии (и електронните дневници) реално се превръщат в механизъм за трансформиране на социалните неравенства в образователни“ /174 стр./

Горепосоченият теоретичен принос за връзката дигитални технологии – образование – социален статус води до още един, съществен според мен, *теоретичен принос, който обаче сякаш остава незабелязан - поставянето под въпрос на използването на термина „дигитално поколение“*, тъй като дисертацията ясно показва разликата в използването на дигиталните технологии от младежи с различен социален статус.

Солидаризирам се и с посочения в автореферата принос - *тезата за обособяването на технологичния капитал като част от културния капитал. Тази теза може да се доразвие в бъдещи изследвания и публикации на авторката.*

Считам, че използването на ТДМ за анализ на случаите е плодотворен подход точно от гл.т. на въпроса кога и как става възможна промяната, и защо има проблеми при прилагането на дигиталните технологии в определени случаи – тъкмо защото няма симетрия при свързването на човешките и нечовешките дейци в мрежата.

3. Въпроси и препоръки

Нямам съществени бележки и препоръки. Аз бях рецензент на вътрешната защита, на която отправих доста препоръки, и с удовлетворение отбелязвам, че Рая Георгиева се е съобразила с тях. Щеше ми се – но това е препоръка за бъдещи публикации – да се отдели по-голямо внимание на втория случай – т.нар. средно училище, не знам дали не е по-добре да се нарече „смесено училище“, защото само там социалната среда не е хомогенна – има ученици и с висок и с по-нисък социален статус, така че ми се струва, че взаимоотношенията там ще са по-интересни. Би било любопитно да се проследи по-

детайлно взаимодействието на две различни групи от гл.т. на социален произход в обща образователна среда, още повече, че в автореферата се твърди, че в там има потенциал за намаляване на неравенствата, а от дисертацията останах с обратното впечатление. Наистина ли рязко се обособяват двете групи, или има влияние за съизмерване с високо -статусните групи от страна на ниско-статусните?. В тази връзка е въпросът ми: защо във втория случай се твърди /в автореферата/, че „не-човекът е медиатор“, а в третия случай, на „изпреварващото училище“ /пак в автореферата/ - че „не-човекът е посредник“ ? Считам, че анализът на качествени данни, направен чрез NVivo предполага по-подробна интерпретация, особено във втория случай, когато доминирането на различни думи може да се интерпретира различно.

Като приветствам използването на ТДМ, все пак считам, че при описанието на случаите може да се използва по-опростен изказ, след като са въведени основните понятия и читателят може да съобрази за какво иде реч.

4. Лични впечатления

Познавам Рая Георгиева от студентските ѝ години като отлична и лъчезарна студентка. И като второ поколение социолог. Нямам съвместни дейности с нея, както и конфликт на интереси.

5. Заключение

Считам, че написаното дотук ясно показва значимостта на този дисертационен труд както от гл.т. на поставяне на важни теоретични проблеми в едно все още недостатъчно изследвано научно поле, така и от гл.т. на бъдещи образователни политики. Ето защо убедено гласувам за присъждане на научната и образователна степен „доктор по социология“ на Рая Стоянова Георгиева и препоръчвам на членовете на научното жури да вземат същото решение.

26.09.2024

Проф. Петя Кабакчиева